

Florisztikai kutatások a zempléni Gyertyánkúti-réteken*

MATUS Gábor

Kossuth Lajos Tudományegyetem, Növénytan Tanszék. 4010 Debrecen, Pf.: 14., E-mail: matus@tigris.klte.hu

Bevezetés

A Gyertyánkúti-rétek a *Carpaticum* és *Pannonicum* flóratartományok határán fekvő, florisztikai ritkaságairól régtől híres terület, mely a Zempléni-hegyvidék Háromhutai-csoportjában fekszik. A 640-720 m tengerszint feletti magasságú, platószerű területet meredek letörések határolják. Alapközeete savanyú szilikátokban gazdag, lemezes elválású piroxén-amfibolandezit, mely ritkán a felszínre is bukkan, általában viszont pleisztocén nyirok fedé.

Az évi átlaghőmérséklet mintegy 7,5-8,0 Celsius (január: -4,5, július: 19,0 Celsius), az évi átlagos csapadékmennyiség 750-800 mm-re tehető, de egy közeli mérőállomáson (Istvánkút) 1000 mm-t is meghaladó éves összeget is mértek már. A csapadékjárás alpesi-kárpáti jellegű, vagyis a csapadékmáximum gyakran július-augusztusra esik. A feltalaj közepesen-erősen kötött (AK=47-68), savas kémhatású (pH_{KCl}: 3,6-4,4), humusztartalma 5-7% közötti.

A Zempléni-hegyvidék legtöbb hegyi réjtét a török kiűzését követő népmozgalommal ide érkező szlovákajkú telepesek irtották. Valószínűleg a XVIII. század végén jöttek létre a mintegy 100 ha-os területet elfoglaló Gyertyánkúti-rétek is. A réteket az elmúlt mintegy 200 évben több-kevesebb rendszerességgel, de évente legfeljebb csak egyszer, júliusban kaszálták. A néprajzi kutatások egybehangzó állítása szerint a magasan fekvő zempléni hegyi réteken legeltetés nem folyt és a sarjúkaszás sem volt jellemző (BALASSA 1964, IKVAI 1967, PALÁDI-KOVÁCS 1979, TAGÁN 1939).

A Gyertyánkút tulajdonosai zömében a két legközelebbi község, Regéc és Telkibánya lakosai voltak, kisebb részben számos Hernád-völgyi településről kerültek ki. A második világháborút követő időszakra a birtokok száma az örökösödési megosztások során több mint százra emelkedett. A lakosság elvándorlása és az állatállomány csökkenése következtében a 60-as évektől a tulajdonosok mind nagyobb része hagyott fel a műveléssel.

A területet SIMON T. fellelése szerint javarészt cseres- (*Quercetum petraeae-cerris*) és gyertyános-tölgyes (*Quercus petraeae-Carpinetum*) illetve montán bükkös (*Aconito-Fagetum*) boríthatta. Valószínű továbbá, hogy kisebb, rossz lefolyású foltokat kiszáradó láprétek (*Molinietum coeruleae*) foglaltak el SIMON (1977a).

A kaszálás felhagyását megelőző időszakra vonatkozó botanikai kutatások csak részben publikáltak. A florisztikai érdekességeket illetően mérvadóak BOROS (1970) és SIMON (1977a, 1977b, 1984) közleményei. Ezek nyomán került be a köztudatba az *Achillea ptarmica*, *Aconitum variegatum* ssp. *gracile*, *Aconitum moldavicum*, *Adenophora lilifolia*, *Gentiana austriaca*, továbbá a cseres-tölgyes vegetáció maradványaként a *Carex montana*, *Potentilla alba*, *Vicia cassubica*, a lápréteken pedig a *Molinia coerulea*, *Succisa pratensis*, *Gentiana pneumonanthe*, *Gladiolus imbricatus*, *Iris sibirica*, *Sanguisorba officinalis* itteni előfordulása.

Az orchideák közül összesen 13 faj, így a *Coeloglossum viride*, *Dactylorhiza maculata*, *D. majalis*, *D. sambucina*, *Epipactis helleborine*, *Gymnadaenia conopsea*, *Listera ovata*, *Orchis mascula* ssp. *signifera*, *O. morio*, *O. pallens*, *Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*, *Traunsteinera globosa* előfordulását jelezték különböző publikációkban (SIMON 1977a, 1977b, 1984). Az eddigi adatokból tehát kirajzolódott, hogy a rétek természetvédelmi értékét az alacsony tengerszint feletti magasságban ritkaságnak számító szubalpin fajok és a pannon flóra idáig feljutó elemeinek együttes előfordulása adja. Ezek nyomán kerültek a rétek a Zempléni Tájvédelmi Körzet kezelésébe és fokozott védelem alá.

A kaszátlan területeken ugyanakkor fokozatosan felgyűlt a bomlatlan fűavar, a terület java anemochor termésű fajokkal (*Carpinus betulus*, *Betula pendula*) beerdősült, más részeit lucfenyővel telepítették be. 1985-től kezdődően amatőr természetvédő csoportok, mintegy 8 ha-os területen irtották ki a fiatal erdőket és felújították a művelést. 1993 májusában a terület jelentős része, köztük a fiatalabb luctelepítések zöme leégett.

A terület további kutatását az indokolta, hogy maig nem került közlésre egy aktuális, a mai állapotokat tükröző és nem csak a kuriózumokra korlátozódó flóralista. 1989-97 között évente többszöri bejárás és a rekonstrukciós munkákhoz kapcsolódó

*[A taxonok nevezéktana SIMON (1992) a syntaxonoké SOÓ (1980) művét követi.]

társulástani felvételezések során összeállítottuk a terület magasabbrendű hajtásos flóralistáját. 1993 végéig elért eredményeinket, köztük az addig gyűjtött florisztikai adatokat átadtuk a természetvédelmi kezelőnek (MATUS et al. 1993). Jelen dolgozat az azóta kiegészült listát tartalmazza.

Florisztikai adatok

320 magasabbrendű faj, az azonosított alfajokkal együtt összesen 322 taxon jelenlétét mutattuk ki. A fajszaám a magyar flóra mintegy 15%-a. Ez az érték egy geológiailag nem változatos és kevésbé tagolt területen meglehetősen magas.

A kétszikűekre vonatkozó korábbi florisztikai adatokat, az *Aconitum moldavicum* kivételével, vizsgálataink megerősítették. A gyakran rapszodikus megjelenésű, lappangásra hajlamos csoportként ismert orchideák közül nem találtuk a *Coeloglossum viride*, *Orchis mascula* ssp. *signifera*, *O. morio*, *O. pallens* és *Platanthera chlorantha* fajokat. Kimutartuk ugyanakkor a *Cephalanthera rubra*, *Neottia nidus-avis* és az *Orchis ustulata* jelenlétét.

A területről eddig nem közölt további érdekességek a következők: *Allium angulosum*, *Astrantia major*, *Antennaria dioica*, *Anthyllis vulneraria*, *Carex elongata*, *Cirsium pannonicum*, *Parnassia palustris*, *Geranium pratense*, *Ophioglossum vulgatum*, *Prunella grandiflora*, illetve a réteket közvetlenül határoló (azonos helyrajzi számon levő) erdőkben: *Dentaria glandulosa*, *Petasites albus*, *Polygonatum verticillatum*, *Prenanthes purpurea*.

A flóra több mint fele a lomberdő társulásokhoz (*Quercus-Fagea*) kötődő fajokból áll, mintegy harmadát a mezofil, nedves és hegyi rétek (*Molinio-Arrhenathera*) elemei teszik ki. Mintegy tizedrészt adnak a száraz gyepek (*Festuco-Bromea*) fajai, négy további fitocönológiai divízió (*Oxycocco-Caricea*, *Lemno-Potamea*, *Chenopodio-Scleranthea*, *Cypero-Phragmitea*) egyenként elenyésző arányban van jelen. A teljes flóralistát az 1. sz. táblázat tartalmazza.

Köszönetnyilvánítás

A Gyertyánkúttal kapcsolatos információik megszerzésében Dr. Varga Zoltán, Szilágyi Gábor és Molnár Attila (HNP) számos alkalommal voltak segítségemre. Közös bejárásokon vettek részt Molnár Attila (KLTE), Sulyok József, Hegyessy Gábor, Pelles Gábor, Bánkúti Károly, Prommer Mátyás és Megyaszi Tamás.

Irodalom

- BALASSA I. (1964): Földművelés a Hegyközben. - Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok. Mezőgazdasági Múzeum, Bp.
- BOROS Á. (1970): Florisztikai közlemények V. - Bot. Közlem. 57(1): 69-72.
- IKVAJ N. (1962): Szénamunka és takarmánykészítés a Zempléni-hegyvidéken. - Ethnographia 73: 26-53.
- MATUS G. - SZILÁGYI G. - TÓTHMÉRÉSZ B. (1993): A Gyertyánkúti-rétek rekonstrukciós terve. - Kutatási jelentés a BNP Igazgatósága részére (kézirat), Debrecen.
- PALÁDI-KOVÁCS A. (1979): A magyar parasztság rétgazdálkodása. - Akadémiai Kiadó, Bp.
- SIMON T. (1977a): A Zempléni-hegység északi részének védendő flóra különlegességeiről. - Abstracta Botanica 5: 57-63.
- SIMON T. (1977b): Vegetationsuntersuchungen im Zempléner Gebirge. In: ZÓLYOMI B. (szerk.): Vegetation ungarischer Landschaften 7. - Bp.
- SIMON T. (1984): A növényzetéről. In: SZEREMLEY SZ. (szerk.): Zempléni Tájvédelmi Körzet. - OKTH Észak-magyarországi Felügyelőség, Miskolc, pp.: 19-27.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. - Tankönyvkiadó, Bp.
- SOÓ R. (1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VI. - Akadémiai Kiadó, Bp. pp.: 557.
- TAGÁN G. (1939): Pusztafalu gazdálkodása. - Néprajzi Értesítő 31:142-156.

Summary

Floristic research at the 'Gyertyánkút' Meadows (Zemplén Mts., NE-Hungary)

G. MATUS

Floristic data are presented from the locality called 'Gyertyánkút' Meadows, Zemplén Mts., NE Hungary. The 1 km² large area is situated at a volcanic plateau of andesite bedrock at a height of 640-720 m. The former oak, hornbeam and beech forests were possibly cleared at the end of the 18th century then the area was used as an extensive haymaking field cut once a

year. Since the late sixties of this century owners abandoned their activity which led to degradation and reforestation of the grasslands.

Former studies have already reported numerous rare species including more than a dozen species of orchids but no detailed list has been given. In our research (1988-1997) related the reconstruction project of the meadows more than 320 taxa of vascular plants were identified. The presence of some formerly reported species was not confirmed but numerous new findings were also done. The most interesting in the present flora is the coexistence of the Pannonian and Carpathian species with significant elements as *Allium angulosum*, *Achillea ptarmica*, *Aconitum variegatum* ssp. *gracile*, *Adenophora liliifolia*, *Antennaria dioica*, *Anthyllis vulneraria*, *Astrantia major*, *Carex elongata*, *Cirsium pannonicum*, *Dactylorhiza maculata*, *D. majalis*, *D. sambucina*, *Dentaria glandulosa*, *Gentiana pneumonanthe*, *Gentianella austriaca*, *Gladiolus imbricatus*, *Iris sibirica*, *Listera ovata*, *Ophioglossum vulgatum*, *Orchis ustulata*, *Parnassia palustris*, *Petasites albus*, *Platanthera bifolia*, *Polygonatum verticillatum*, *Prenanthes purpurea*, *Prunella grandiflora*, *Traunsteinera globosa*.

1. táblázat. A Gyertyánkúti-réteken 1988-1997 között észlelt edényes növényfajok listája

<i>Acer campestre</i>	<i>Callitriche</i> cf.	<i>Chrysanthemum</i>	<i>Epilobium montanum</i>
<i>Acer platanoides</i>	<i>cophocarpa</i>	<i>leucanthemum</i>	<i>Epilobium palustre</i>
<i>Acer pseudo-platanus</i>	<i>Caltha palustris</i> ssp. <i>laeta</i>	<i>Chrysanthemum vulgare</i>	<i>Epilobium roseum</i>
<i>Achillea</i> cf. <i>millefolium</i>	<i>Campanula cervicaria</i>	<i>Circaea lutetiana</i>	<i>Epipactis helleborine</i>
<i>Achillea ptarmica</i>	<i>Campanula glomerata</i>	<i>Cirsium arvense</i>	<i>Equisetum sylvaticum</i>
<i>Aconitum variegatum</i>	<i>Campanula patula</i>	<i>Cirsium</i> cf. <i>palustre</i>	<i>Euphorbia amygdaloides</i>
ssp. <i>gracile</i>	<i>Campanula patula</i> ssp.	<i>Cirsium pannonicum</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>
<i>Actaea spicata</i>	<i>neglecta</i>	<i>Cirsium vulgare</i>	<i>Euphorbia</i> cf. <i>villosa</i>
<i>Adenophora liliifolia</i>	<i>Campanula persicifolia</i>	<i>Clematis recta</i>	<i>Fagus sylvatica</i>
<i>Aegopodium podagraria</i>	<i>Campanula persicifolia</i>	<i>Clinopodium vulgare</i>	<i>Festuca altissima</i>
<i>Agrostis capillaris</i>	ssp. <i>eriocarpa</i>	<i>Colchicum autumnale</i>	<i>Festuca heterophylla</i>
<i>Ajuga genevensis</i>	<i>Campanula</i>	<i>Convallaria majalis</i>	<i>Festuca gigantea</i>
<i>Ajuga reptans</i>	<i>rapunculoides</i>	<i>Coronilla varia</i>	<i>Festuca</i> cf. <i>ovina</i>
<i>Alchemilla</i> sp.	<i>Carex acutiformis</i>	<i>Corydalis cava</i>	<i>Festuca pratensis</i>
<i>Alisma plantago-aquatica</i>	<i>Carex brizoides</i>	<i>Corylus avellana</i>	<i>Festuca rubra</i>
<i>Allium angulosum</i>	<i>Carex elongata</i>	<i>Crataegus monogyna</i>	<i>Festuca</i> cf. <i>sulcata</i>
<i>Allium oleraceum</i>	<i>Carex flava</i>	<i>Crepis praemorsa</i>	<i>Filipendula ulmaria</i>
<i>Alnus glutinosa</i>	<i>Carex hirta</i>	<i>Cruciata glabra</i>	<i>Filipendula vulgaris</i>
<i>Alopecurus geniculatus</i>	<i>Carex leporina</i>	<i>Cynosurus cristatus</i>	<i>Fragaria vesca</i>
<i>Alopecurus pratensis</i>	<i>Carex montana</i>	<i>Cystopteris fragilis</i>	<i>Fraxinus excelsior</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Carex nigra</i>	<i>Cytisus nigricans</i>	<i>Galeobdolon luteum</i>
<i>Antennaria dioica</i>	<i>Carex pallescens</i>	<i>Cytisus ratisbonensis</i>	<i>Galeopsis bifida</i>
<i>Anthericum ramosum</i>	<i>Carex panicea</i>	<i>Dactylis glomerata</i>	<i>Galeopsis speciosa</i>
<i>Anthoxanthum odoratum</i>	<i>Carex pilosa</i>	<i>Dactylis polygama</i>	<i>Galium boreale</i>
<i>Anthyllis vulneraria</i>	<i>Carex remota</i>	<i>Dactylorhiza maculata</i>	<i>Galium</i> cf. <i>abaujense</i>
<i>Arrhenatherum elatius</i>	<i>Carlina acaulis</i>	<i>Dactylorhiza majalis</i>	<i>Galium palustre</i>
<i>Asperula odorata</i>	<i>Carpinus betulus</i>	<i>Dactylorhiza sambucina</i>	<i>Galium verum</i>
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	<i>Carum carvi</i>	<i>Danthonia alpina</i>	<i>Genista germanica</i>
<i>Astrantia major</i>	<i>Centaurea</i> cf. <i>indurata</i>	<i>Dentaria bulbifera</i>	<i>Genista pilosa</i>
<i>Athyrium filix-femina</i>	<i>Centaurea</i> cf. <i>jacea</i>	<i>Dentaria glandulosa</i>	<i>Genista tinctoria</i> ssp.
<i>Barbarea vulgaris</i>	<i>Centaurea</i> cf.	<i>Deschampsia caespitosa</i>	<i>elata</i>
<i>Betonica officinalis</i>	<i>macroptilon</i>	ssp. <i>caespitosa</i>	<i>Gentiana pneumonanthe</i>
<i>Betula pendula</i>	<i>Centaurea sadlerana</i>	<i>Deschampsia flexuosa</i>	<i>Gentianella austriaca</i>
<i>Brachypodium pinnatum</i>	<i>Centaureum erythraea</i>	<i>Dianthus armeria</i> ssp.	<i>Geranium palustre</i>
<i>Brachypodium</i>	<i>Cephalanthera rubra</i>	<i>armeria</i>	<i>Geranium phacum</i>
<i>sylvaticum</i>	<i>Cerastium fontanum</i>	<i>Dianthus collinus</i> ssp.	<i>Geranium pratense</i>
<i>Briza media</i>	<i>Cerasus avium</i>	<i>glabriusculus</i>	<i>Geranium sanguineum</i>
<i>Bromus ramosus</i> ssp.	<i>Chelidonium majus</i>	<i>Dianthus deltoides</i>	<i>Geum urbanum</i>
<i>benckeni</i>	<i>Chenopodium album</i>	<i>Digitalis grandiflora</i>	<i>Gladiolus imbricatus</i>
<i>Calamagrostis</i>	<i>Chrysanthemum</i>	<i>Dryopteris carthusiana</i>	<i>Glechoma hederacea</i>
<i>arundinacea</i>	<i>corymbosum</i>	<i>Dryopteris filix-mas</i>	<i>Glyceria</i> cf. <i>plicata</i>
<i>Calamagrostis epigeios</i>		<i>Eleocharis</i> cf. <i>palustris</i>	<i>Gnaphalium sylvaticum</i>

- Cymadoclea conopsea*
Helianthus ovatum
Helictotrichon pubescens
Hieracium sylvaticum
Hieracium umbellatum
Holcus lanatus
Hordelymus europaeus
Hypericum hirsutum
Hypericum perforatum
Hypochoeris maculata
Inula cf. hirta
Iris sibirica
Juncus cf. articulatus
Juncus bufonius
Juncus conglomeratus
Juncus effusus
Juncus cf. tenuis
Juniperus communis
Koeleria cf. cristata
Larix decidua
Laserpitium latifolium
Laserpitium pruthenicum
Lathyrus latifolius
Lathyrus niger
Lathyrus pratensis
Lathyrus vernus
Lemna minor
Leontodon hispidus
Lilium martagon
Linaria angustissima
Linum catharticum
Listera ovata
Lolium perenne
Lotus corniculatus
Luzula luzuloides
Luzula multiflora
Lychnis flos-cuculi
Lycopus europaeus
Lysimachia nummularia
Lysimachia vulgaris
Lythrum salicaria
Majanthemum bifolium
Malus sylvestris
Matricaria maritima ssp.
inodora
Medicago lupulina
Melampyrum
nemorosum
Melica nutans
Melica picta
Melica uniflora
Melittis grandiflora
Mentha arvensis
Mercurialis perennis
Milium effusum
Mochringia trinervia
Molinia cf. arundinacea
Molinia cf. coerulea
Monotropa hypopitys ssp.
hypophegea
Mycelis muralis
Myosotis nemorosa
Myosotis palustris
Myosotis sylvatica
Myosoton aquaticum
Nardus stricta
Neottia nidus-avis
Ophioglossum vulgatum
Orchis ustulata
Origanum vulgare
Paris quadrifolia
Parnassia palustris
Pastinaca sativa
Peplis portula
Petasites albus
Peucedanum carvifolia
Peucedanum cervaria
Peucedanum oreoselinum
Phleum phleoides
Phleum pratense
Picea abies
Pimpinella cf. major
Pimpinella nigra
Pimpinella saxifraga
Plantago lanceolata
Plantago major
Platanthera bifolia
Poa compressa
Poa nemoralis
Poa palustris
Poa pratensis
Polygala vulgaris
Polygonatum odoratum
Polygonatum
verticillatum
Polygonum hydropiper
Polygonum lapathifolium
Polygonum minus
Populus tremula
Potentilla alba
Potentilla erecta
Potentilla cf. recta
Prenanthes purpurea
Primula veris
Prunella grandiflora
Prunella vulgaris
Prunus spinosa
Pteridium aquilinum
Pulmonaria mollis
Pulmonaria officinalis
Pyrus pyraeaster
Quercus petraea
Ranunculus acris
Ranunculus auricomus
Ranunculus
polyanthemos
Ranunculus repens
Rosa cf. canina
Rubus cf. caesius
Rumex acetosa
Salix caprea
Salvia glutinosa
Salvia pratensis
Sanguisorba officinalis
Sanicula europaea
Scirpus sylvaticus
Scrophularia nodosa
Scutellaria galericulata
Selinum carvifolia
Serratula tinctoria
Sieglingia decumbens
Silene nutans
Silene vulgaris
Solidago virga-aurea
Sonchus asper
Sorbus aucuparia
Stachys sylvatica
Stellaria graminea
Stellaria holostea
Stellaria media
Succisa pratensis
Symphytum tuberosum
Taraxacum officinale
Thalictrum lucidum
Thesium linophyllum
Thymus pulegioides
Tragopogon dubius
Traunsteinera globosa
Trifolium alpestre
Trifolium aureum
Trifolium montanum
Trifolium pannonicum
Trifolium pratense
Trifolium rubens
Tussilago farfara
Ulmus glabra
Urtica dioica
Vaccinium myrtillus
Vaccinium vitis-idaea
Valeriana officinalis ssp.
collina
Verbascum austriacum
Verbascum cf.
phlomoides
Veronica austriaca
Veronica beccabunga
Veronica chamaedrys
Veronica longifolia
Veronica officinalis
Vicia cassubica
Vicia cracca
Vicia dumetorum
Vicia sepium
Viola canina
Viola hirta
Viola montana
Viola sylvestris